

VLAAMSE COMMISSIE ONROEREND ERFGOED

ADVIES VCOE 2015|057 VAN 12 OKTOBER 2015

OVER DE DEFINITIEVE BESCHERMING ALS MONUMENT VAN HET PAKKET PETROLEUM-ZUID TE ANTWERPEN, NAAR AANLEIDING VAN DE ADVIESVRAAG VAN MINISTER GEERT BOURGEOIS VAN 10 SEPTEMBER 2015

De Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, rechtsgeldig samengesteld, brengt op 12 oktober 2015 volgend advies uit:

1. Situering adviesvraag. De VCOE ontving op 10 september 2015 een adviesvraag van Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering en minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed over vijf beschermingsdossiers met betrekking tot Petroleum-Zuid te Antwerpen. In deze vijf dossiers worden volgende zes erfgoedrelicten ter bescherming voorgelegd: (1) de bovengrondse pijpleidingen, (2) de jettypier, (3) de opslagtanks met bakstenen trapconstructies en taluds en het pomphuis, (4) de loods van de America Petroleum Company en (5) de refter met conciërgewoning.

De commissie spreekt zich in voorliggend ontwerpadvies uit over volgende documenten die de commissie ontving in het kader van de adviesvraag over de definitieve bescherming als monument van de bovengenoemde erfgoedrelicten van Petroleum-Zuid te Antwerpen: (a) de ministeriële besluiten tot bescherming, (b) de verslagen van de behandeling door het agentschap Onroerend Erfgoed van de uitgebrachte adviezen en de ingediende bezwaren in het kader van het openbaar onderzoek en (c) de beschermingsvoorstellen.

Achtereenvolgens gaat de commissie in op de erfgoedwaarden (par. 3 en 4), de erfgoedbeschrijvingen (par. 5), de afbakening (par. 6), het beschermingsvoorstel en de fotodossiers (par. 7), de beheersdoelstellingen (par. 8), het openbaar onderzoek (par. 9) en de eindconclusie (par. 10). Voorafgaand formuleert de commissie evenwel nog een algemene bemerking bij de voorliggende beschermingsdossiers.

2. Algemene bemerking. Het voorliggend beschermingspakket werd opgemaakt naar aanleiding van het convenant met betrekking tot het Brownfieldproject 'Investeringszone Petroleum-Zuid'. In het convenant werd in 2013 overeengekomen om voor de hierboven genoemde erfgoedobjecten de beschermingsprocedure in te zetten.

De commissie vindt het positief dat de te beschermen monumenten als pakket en dus in hun onderlinge samenhang worden voorgedragen. De commissie erkent het belang dat gehecht wordt aan het behouden van de context- en ensemblewaarde en de onderlinge visuele en inhoudelijke samenhang tussen de voorgedragen installaties, infrastructuren en gebouwen. De commissie beaamt dat op die manier een nauwgezet beeld kan worden geschetst van de 19de en 20ste-eeuwse petroleumindustrie te Antwerpen.

De commissie benadrukt dat de bescherming van de zes voorgedragen monumenten slechts als een eerste fase kan beschouwd worden. Er bevinden zich namelijk nog talrijke andere erfgoedrelicten met erfgoedwaarde op de site van Petroleum-Zuid. Deze relicten zijn bovendien aangeduid in de inventaris bouwkundig erfgoed.¹ In een volgende fase dienen nog andere gebouwen en installaties voorgedragen te worden voor bescherming. De commissie benadrukt

¹ De inventaris bouwkundig erfgoed vermeldt bedrijfsgebouwen en infrastructuur met uiteenlopende functies en van verschillende bedrijven (onder andere ID: 213477, ID: 201193, ID: 213455, ID: 213460). De inventarisitems werden tussen mei en augustus 2011 geregistreerd. Eind november 2014 werd de lijst vastgesteld. In diezelfde periode werd voorliggend dossier opgemaakt.

dan ook dat het wenselijk is de voorliggende beschermingsdossiers te kaderen binnen een globale visie over verdere beschermingsinitiatieven binnen de industriële site van Petroleum-Zuid.

3. Erkenning erfgoedwaarden. De commissie erkent de erfgoedwaarde van de zes erfgoedrelicten op de site van Petroleum-Zuid. Petroleum-Zuid is de oudste petroleumhaven van België en één van de eersten in Europa. Deze site is daarom uniek en tegelijkertijd representatief voor de tweede industriële revolutie. De relicten getuigen over de geschiedenis, het industriële proces en de evolutie van Antwerpen als petroleumhaven. Zij herinneren ook aan de industriële, technologische, economische, sociale en ruimtelijke impact van het gebruik van petroleum vanaf het einde van de 19de eeuw.

De commissie erkent meer bepaald de erfgoedwaarde van de refter met conciërgewoning. Het is een voorbeeld van de sociale gebouwen die vanaf 1922 op Petroleum-Zuid werden opgetrokken en getuigt zo van de werkomstandigheden op de site. De commissie erkent ook de erfgoedwaarde van de loods van de American Petroleum Company. Deze driedubbele loods uit 1904 is één van de oudste bewaarde gebouwen van de site. De loods werd aanvankelijk gebruikt voor de opslag van petroleumvaten en vertelt aldus (samen met de overige infrastructuur voor overslag en opslag) een samenhangend verhaal over de belangrijkste functie van de voormalige petroleumhaven. Het tonvormig gewelf van de APC-loods is een heel vroeg voorbeeld van een gewapende betonnen schaalconstructie. In de loods is nog een originele goederenlift bewaard. De commissie erkent ook de erfgoedwaarde van de opslagtanks met bakstenen trapconstructies en taluds en het pomphuis. Het gehele tankpark vormt samen met de voor bescherming voorgestelde jettypier en de boven- en ondergrondse pijpleidingen een samenhangend geheel. De gaaf bewaarde opslagtanks zijn door hun volume en geconcentreerde groepering tegelijk beeldbepalend en representatief voor de site. De bakstenen trapvolumes zijn uniek en opmerkelijk. Zij versterken de ensemblewaarde van het gehele tankpark. Ook het pomphuis was een noodzakelijke technische schakel in de infrastructuur. De architectuur sluit aan bij de refter met conciërgewoning. De commissie erkent verder de erfgoedwaarde van de jettypier. Dit is één van de weinige bewaarde constructies uit de beginperiode van Petroleum-Zuid, gelegen vlakbij lot A dat als één van de eerste loten ontwikkeld werd. De lange smalle constructie op 14 pijlers was bedoeld voor het aanmeren van tankers en de overslag van petroleum naar de bedrijven op de site. De pier is de grootste van de site en vormt een beeldbepalend element dat als een baken de locatie van Petroleum-Zuid aangeeft aan en vanop het water. De twee betonnen platformen aan de kaai zijde behoren ook tot de pierconstructie. Tot slot erkent de commissie de erfgoedwaarde van de bovengrondse pijpleidingen die tijdens het interbellum werden aangelegd ter vervanging van de originele ondergrondse pijpleidingen. Zij zijn representatief voor het geconcentreerd netwerk dat deze installatie vormde op de site. Door de afmeting en verhoogde positie is de installatie bovendien ook beeldbepalend en ruimtelijk structurerend voor de site.

4. Ministerieel Besluit: artikel 1. De commissie ondersteunt telkens artikel 1 van het ministerieel besluit waarin de erfgoedwaarden van de te beschermen monumenten wordt omschreven. De refter met conciërgewoning, de loods van de American Petroleum Company, de opslagtanks met bakstenen trapconstructies en taluds en het pomphuis en de jettypier worden beschermd wegens de historische en industrieel-archeologische waarde. De bovengrondse pijpleidingen worden omwille van hun historische, industrieel-archeologische en artistieke waarde beschermd. Bij dit laatste monument stelt de commissie zich echter vragen bij de invulling van de zogenaamde artistieke waarde aangezien de pijpleidingen niet door een kunstenaar werden ontworpen en oorspronkelijk niet als 'landmark', 'blikvanger' of 'art object' werden geconcipteerd. De commissie vindt het onnodig de bovengrondse pijpleidingen omwille van hun artistieke waarde te beschermen en benadrukt des te meer de historische en industrieel-archeologische waarde.

5. Ministerieel Besluit: artikel 2. Artikel 2 van het ministerieel besluit geeft steeds een uitvoerige beschrijving van het algemeen belang dat de beschermingen verantwoordt. De commissie ondersteunt de beschrijvingen van de historische en industrieel-archeologische waarden maar volgt niet wat betreft de vermeende artistieke waarde van de bovengrondse pijpleidingen (zie ook voorgaande paragraaf).

De commissie suggereert wel nog enkele aanvullingen die de kwaliteit van de ministeriële besluiten ten goede zouden komen. Zo wordt in het ministerieel besluit betreffende de refter met conciërgewoning geen vermelding gemaakt van het interieur. In het beschermingsvoorstel wordt het interieur - en meer bepaald de inrichting van de eerste verdieping, die verwijst naar de oorspronkelijke functie als conciërgewoning - echter wel beschreven. Indien het wenselijk is om deze inrichting te bewaren, acht de commissie het zinvol hierover een korte formulering aan het ministerieel besluit toe te voegen.

In het beschermingsvoorstel betreffende de loods van de American Petroleum Company staat dat de goederenlift die nog in de loods bewaard is eveneens wordt beschermd. De lift wordt echter niet vermeld in het ministerieel besluit. De commissie suggereert dan ook om de goederenlift expliciet in het ministerieel besluit te vermelden.

Wat betreft het pomphuis wordt in het beschermingsvoorstel aangegeven dat *'het pomphuis met de installatie'* wordt bewaard. De commissie vindt echter dat dit niet voldoende uit het ministerieel blijkt en suggereert daarom volgende verduidelijking op pagina 2-3: *"Het pomphuis is een noodzakelijke schakel in de infrastructuur van pier, pijpleidingen en opslagtanks. Het maakt dus deel uit van de technische installaties op Petroleum-Zuid. De pompinstallatie die zich in het pomphuis bevindt, bestaat uit zes leidingen die dwars over de pijpleiding lopen en ermee verbonden zijn. Er zijn kranen voorzien om de vier pijpleidingen en de zes dwarse leidingen af te kunnen sluiten en op elkaar aan te sluiten. Verder behoren ook de drie betonnen sokkels waarop oorspronkelijk elektromotoren of andere installaties stonden tot de pompinstallatie, net als de elektromotor die nog op één van deze drie sokkels gemonteerd staat. De decoratief uitgewerkte noord- en zuidgevel met verdiepte muurvlakken en de tuitgevels aan de west- en oostzijde maken het gebouw mee beeldbepalend voor de omgeving. De architectuur sluit aan bij de refter met conciërgewoning op het lot XI, zodat het gebouw over ensemblewaarde beschikt.'* Verder maakt het ministerieel besluit geen vermelding van de zinken opzetstukken in de vorm van windhanen op de schoorstenen van het gebouw.

Het beschermingsvoorstel van de jettypier vermeldt: *'Over de volledige lengte van de pier bevinden zich meerpalen van hetzelfde type als op de kaaimuren, namelijk meerpalen (vermoedelijk van staal) met een knopvormige verdikking, alsook de gaten, vloerplaten en/of kraanarmen van de zogenaamde 'Davits', waarvan slechts enkele oudere exemplaren bewaard bleven. De huidige verlichtingspalen en de leuning van palen met kettingen vervangen de originele. De zijkanten van de betonnen brug zijn, telkens centraal tussen twee pijlers, versierd met het stadswapen van Antwerpen welke sporadisch bewaard bleven.'* Het ministerieel besluit vermeldt deze kleinere erfgoedelementen niet waardoor er verwarring kan ontstaan of deze al dan niet mee beschermd worden. De commissie suggereert dan ook hieromtrent een korte formulering in het ministerieel besluit op te nemen.

6. Afbakening. De commissie staat positief ten aanzien van de voorgestelde afbakening van de monumenten zoals vastgesteld op de bijgevoegde plannen van de ministeriële besluiten. Alleen wat betreft de afbakening van de bovengrondse pijpleiding merkt de commissie op dat deze ter hoogte van de Lakweg nogal arbitrair begrensd wordt aan *'de toren met (bewaarde) nummering 2'*. Het beschermingsvoorstel argumenteert dat dit een *'beeldbepalend en duidelijk herkenbaar eindpunt'* is. De commissie merkt echter op dat de pijpleidingen nog veel verder doorlopen langsheen de Lakweg en aan het einde hiervan een rechte hoek maken in zuidelijke richting. Op die hoek staat bovendien eveneens een toren die representatief en beeldbepalend is en dus

eveneens als duidelijk herkenbaar eindpunt zou kunnen worden aangewezen. De commissie vraagt hieromtrent aldus verduidelijking.

7. Inhoudelijke dossiers. De commissie vindt het positief dat de inhoudelijke dossiers ruim aandacht besteden aan de context- en ensemblewaarde en de onderlinge samenhang van de zes monumenten alsook naar de historische en ruimtelijke ontwikkelingen van de gehele site. Deze ontwikkelingen vormen het breder kader voor de geselecteerde erfgoedrelicten. Zoals aangegeven is het echter nog niet voldoende duidelijk of er binnen dit historische en ruimtelijke kader nog andere infrastructuren en gebouwen ter bescherming zouden kunnen worden voorgelegd (zie paragraaf 2).
8. De beheersdoelstellingen. Wat betreft de algemene beheersdoelstellingen die in de vijf beschermingsdossiers werden geformuleerd, vindt de commissie het positief dat er ruimte wordt gelaten voor de inschakeling van de te beschermen erfgoedelementen in de nieuwe geplande ontwikkelingen.

De commissie vindt het positief dat de specifieke beheersdoelstellingen voor de opslagtanks (zoals geformuleerd in het voorlopige beschermingsvoorstel) aandringen op het behoud in situ van het ensemble van tanks met taluds en trapconstructies. De commissie sluit zich verder aan bij het voorstel tot herbestemming van de constructies indien deze in de toekomst in onbruik zouden geraken. Tot die tijd moet de voorzetting van de activiteit en het gebruik van de constructie met kennis van zaken gebeuren zodat het de erfgoedwaarden niet aantast.

Ook in de specifieke beheersdoelstellingen voor de jettypier en de bovengrondse pijpleidingen wordt er om behoud in situ gevraagd. De commissie sluit zich hierbij aan. Met betrekking tot de jettypier wordt eveneens gewezen op mogelijkheden van herbestemming indien de pier in de toekomst in onbruik zou geraken. Tot die tijd moet de voortzetting van de activiteit en het gebruik van de constructie met kennis van zaken gebeuren zodat het de erfgoedwaarden niet aantast.

9. Openbaar onderzoek. De commissie stelt vast dat er in het kader van de openbare onderzoeken geen bezwaarschriften werden ingediend. De stad Antwerpen vroeg wel om rekening te houden met de nota van Blue Gate Antwerp (BGA) waarin aanvullingen en bemerkingen worden geformuleerd bij de beschermingsdossiers.

Wat betreft de APC-loods suggereert BGA enkele inhoudelijke correcties. Deze werden correct en volledig aan het beschermingsvoorstel toegevoegd. Verder formuleert BGA enkele vragen, onder andere inzake het behoud van de trappen en de lift in de loods. De commissie merkt op dat het agentschap hier geen antwoord op formuleert.

Bij het dossier van de opslagtanks met bakstenen trapconstructies en taluds en het pomphuis vraagt BGA rekening te houden met het feit dat het tankpark niet opengesteld zal kunnen worden voor het publiek gezien de mogelijke aanwezigheid van product. Het agentschap geeft in haar antwoord aan dat een bescherming geen verplichting inhoudt voor de eigenaar om het monument publiek open te stellen. Het agentschap stelt verder: *'Wel is het zo dat een beschermd goed dat opengesteld wordt in aanmerking kan komen voor een verhoogde premie van 80% als het erkend wordt als open erfgoed (zie artikel 11.2.11, 3° Onroerenderfgoedbesluit).'* De commissie is van mening dat het agentschap hierbij tevens zou moeten wijzen op de beperkte financiële middelen en de lange wachtlijsten die daar het gevolg van zijn.

Tot slot formuleerde BGA nog enkele opmerkingen betreffende de bovengrondse pijpleiding. De commissie oordeelt dat de gevraagde aanpassingen correct aan het beschermingsvoorstel werden toegevoegd.

Voor de jettypier en de refter met conciërgewoning formuleert de nota geen bemerkingen.

10. Eindconclusie. Indien rekening wordt gehouden met bovenstaande opmerkingen geeft de

commissie een gunstig advies voor de definitieve bescherming als monument van:

- de bovengrondse pijpleidingen,
- de jettypier,
- de opslagtanks met bakstenen trapconstructies en taluds en het pomphuis met installatie,
- de loods van de American Petroleum Company met goederenlift en
- de refter met conciërgewoning.

Namens de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed,

Michiel Deweydt
Voorzitter